

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAHSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAHSUS TA'LIM VAZIRLIGI
БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ЖАҲОН ТАРИХИ КАФЕДРАСИ

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

МАВЗУСИДАГИ RESPUBLIKA MIQËСИДАГИ ОНЛАЙН
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АНЖУМАН

МАТЕРИАЛЛАРИ

БУХОРО-2020

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ЖАҲОН ТАРИХИ КАФЕДРАСИ

**ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

*мавзусидаги Республика миқёсидаги онлайн
илмий-амалий анжуман*

МАТЕРИАЛАРИ

БУХОРО – 2020

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Илмий – амалий анжуман Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги тасарруфидаги олий таълим ва илмий-тадқиқот муассасаларида 2020 йилда Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 7 февралдаги № 56-ф сонли фармойиши асосида Бухоро давлат университетида 2020 йилнинг 24 сентябрь куни “**Жаҳон тарихининг долзарб муаммолари**” мавзусида Республика миқёсида онлайн илмий-амалий анжумани белгиланган тадбирларни амалга ошириш мақсадида ўтказилди.

МАСЪУЛ МУҲАРРИР:

Ҳайитов Ш.А. – БухДУ профессори, тарих фанлари доктори

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Бухоро давлат университети ректори,
иқтисод фанлари доктори , профессор **О.Х.Ҳамидов**

Илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректор, иқтисод
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент **О.С.Қаҳҳоров**

Тарих ва маданий мерос факультети декани в.в.б. **Ж.Р.Жўраев**

Жаҳон тарихи кафедраси мудири, тарих
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент **О.Р.Рашидов**

Жаҳон тарихи кафедраси доценти,
тарих фанлари номзоди **К.Ж.Рахмонов**

Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчиси,
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) **Д.М.Жамолова**

Тўплаб нашрга тайёрловчилар:

*Рашидов О.Р. – Жаҳон тарихи кафедраси мудири, т.ф.ф.д., (PhD), доц.
Жамолова Д.М. – Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчиси, т.ф.ф.д., (PhD)
Ҳайитов Ж.Ш. – Жаҳон тарихи кафедраси ўқитувчиси, т.ф.ф.д., (PhD)*

**Илмий-амалий анжуман материалларида чоп этилаётган
мақола ва тезислардаги матн, манба ва адабиётлар учун
муаллифларнинг ўзлари масъулдирлар**

Dunyoda, hayotda ham hech kim iqtidorsiz emas faqat uni yuzaga chiqarish ko'nikmasi bo'lsa va e'tibor berilsa, albatta o'zini namoyon qiladi. Jahonda kambag'allikka qarshi kurashilar ekan, birinchi navbatda inson kelib chiqishi, mayqeyi, jinsi, yoshi, tajribasi va boshqa narsalarga e'tibor bermasdan uning iqtidori va salohiyatiga diqqatni qaratish kerak. O'zbekistonda ham bu borada ishlar rejali tartibda yo'lga qo'yilmoqda. O'zi kambag'allik nima va qayerdan kelib chiqadi? Degan savolga javob berish lozim sanaladi. Kambag'allik yuzaga kelishi inson qadr –qimmatini hisobga olmaslik oqibatida yuzaga keladi, misol uchun, bir inson biror ish qilmoqchi bo'lsa, o'z iqtidoriga yarasha ish topa olmaydi va bu qiziqmagan ishi natijasida turmush tarzi yomonlashib, kayfiyatida ham ta'sir ko'rsatadi. Faylasuflar aytganidek, inson qay tarzda yashashi, uning bevosita fikri natijasida: yaxshi kayfiyat unumli va muvaffaqiyatli yutuqni olib keladi. Shuning uchun kambag'allikni tugatish uchun birinchi navbatda, integratsiya (insonlar va tashkilotlar o'rtasida vijdonli xohish bilan), iqtidorning yuzaga kelishi uchun yetarli tabiiy resurs kitoblar nashrini ko'paytirish va ommaviy jahon nashrini ham bevosita o'rganish imkoniyatini hosil qilish, iqtidorni qo'llab-quvvatlash tashkilotlari faoliyatini ochiq va oshkoraligini ta'minlash, ko'proq tanlovlar va musobaqalar tashkil etish (turli soha va turli yo'nalishlar bo'yicha), raqobat muhitini yana ham rivojlantirish uchun har bir ishga qabul jarayonini ochiq tanlov asosida bo'lishini ta'minlash, har bir sohaviy tashkilot qabuli uchun bir xil standart talab joriy etish kabilar amalga oshirilsa, inson o'zini tafakkur kambag'alligidan qutiladi, ya'ni inson o'z imkoniyatlariga ishonsa, hamma birdek turmush tarzida yashay boshlaydi.

Biz xalqimizning dunyoda hech kimdan kam bo'lmasligi, farzandlarimizning bizdan ko'ra kuchli, bilimli, dono va albatta baxtli bo'lib yashashi uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etayotgan ekanmiz, bu borada ma'naviy tarbiya masalasi, hech shubhasiz, muhim rol o'ynaydi. Ma'naviyatga e'tibor bergan har qanday inson o'z mehnati bilan o'z davlati uchun vijdonli ish olib boradi. Shunga yoshlarni o'rgatish kerak.

Bu global pandemiyaga texnologik rivojlanish bilan yuksalish yana ham muvaffaqiyatli yengish mumkin. O'zbekistonimizning yuksak rivoji hamda fuqarolarimizning o'z vatanini sevish kabi xususiyatlari yana ham bu inqirozga katta yordam beradi. O'zbek fuqarosi sharqona mentaliteti tarbiyasi va o'zining bilim, salohiyati bilan bu pandemiya va

kambag'allikka qarshi kurasha oladi. O'zbekistonning o'ziga xos an'anaviy mentaliteti uning qon –qoniga singib ketgan, bu o'ziga xos xususiyat bilan albatta tarixda katta jonbozlik ko'rsatgan, bu kabi pandemiyaga ham o'zining yuksak insoniy xususiyatlari bilan jahonni o'ziga hayratlantira oladi albatta. O'zbekistonning kambag'allikka qarshi olib borayotgan chora-tadbirlar esa muvaffaqiyatli kechib, kichik biznes va tadbirkorlik muhiti paydo bo'lib, o'z navbatida ko'plab ish o'rinlari hamda yuksak sharoitda yashash imkoniyatlari hosil bo'ladi, bizning oilaviy kasanachilik tarmog'imiz rivoji o'z navbatida ichki bozor imkoniyati va ehtiyojlarini ta'minlab, o'zining sifati va an'anaviy xususiyatlari bilan jahonda mashhur xaridorgir mahsulotga aylanmoqda. Bu esa paxtani o'zimizda yana ham ishlov berish va tayyor mahsulotlarni qamrovini kenaytiradi. Bundan tashqari yangi imkoniyatlar natijasida axborot –texnologiyasi borasida ham ko'pgina yutuqlar kuzatilmoqda va keyingi bu yutuqlar albatta mevasini berib, yirik axborot –texnologiya avlodi yetishib chiqadi. Bu esa zamon talabi mos ish o'rini va qulay imkoniyatlar kaliti deganidir. Shu kabi ishlarni ishtiyoqni so'ndirmasdan olib borsak albatta o'zimiz orzu qilgan taraqqiyotga va rivojlanishga yetib boramiz.

ADABIYOTLAR:

1. Islom Karimov "Tarixiy xotirasiz –kelajak yo'q". T.: Sharq. 1998. 3-bet.
2. Islom Karimov "Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch". T.: Sharq. 2008. 4-bet.
3. Jeffrey Sachs "Kambag'allikning yakuni". New York.: The Penguin Press. 2005. 360-bet.

ОИЛАВИЙ МАРОСИМЛАРНИНГ ЭТНОГРАФИК ТАҲЛИЛИ

Юсупова М.Ў.

Жаҳон тарихи Кафедраси катта ўқитувчиси

Ўзбеклар ўзига хос шаклланиш жараёнига эга халқдир. Тарих гувоҳлик берадики, ўзбек халқи мазкур ҳудудда яшаган туб ерли этнослардан томир олган; иккинчи илдизини эса қадимий туркий халқлардан бошлаган. Ҳар иккала асосий илдизларнинг бирикиши -

ўзаро синтези ўзбек элатини ва кейинчалик ўзбек миллатини ташкил этган.

Ўзбекларнинг Мовароуннаҳр ва Хоразм ҳудудида, ҳамда уларга туташ минтақалардаги ўтроқ деҳқончилик ва ҳунармандчилик маданиятига эга автохтон халқ эканлигига халқимизнинг она табиатга, ерга, сувга, ҳавога, оловга бўлган чексиз ҳурмати ва уларни эъзозлаш билан боғлиқ турфа хил урф-одат ва маросимлари, анъанавий деҳқончилик ва ҳунармандчилик удумлари, кўп асрлик ислом шароитидан қатъий назар, ўзбек халқининг турмуш-тарзида, урф-одатларида сақланиб келаётган сон-саноксиз зардуштийлик элементларида айниқса яққол ифодаланган. Шунингдек, бугунги кунда ўзига хос тарзда тарих ривожланаётган шаҳарсозлик ва меъморилик анъаналаримиз, бой фольклор наъмуналаримиз, ёзма мерос, адабиёт, санъатга бўлган қизиқишларимиз, эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги кураш, коинот ва замин, инсон ва ҳаво, ўлим ва абадият ҳақидаги асотир ва ривоятларимизда, асосан ўтроқ, маданият соҳибларига тегишли бўлган Наврўз, Меҳржон, Сада, Гул сайллари, Ҳосил байрами каби байрам ва сайлларнинг давомийлиги, ёинки инсоннинг қайғули онлари-мотам маросимларида махсус ўлик хизматчилари-гассоллар, гўрковлар ипгироки билан боғлиқ удумларимиз, расм-русмларимиз давом этиб келаётганлиги фикримиз далилидир. Ўзбекларнинг бошқа асосий илдизи туркийлардан бошлаганлигига (туркийликка хос жанговарлик, мардлик, лафз ҳалоллиги) бағрикенглик саҳоватпешалик, ҳожатбарорлик каби ҳислатларимизда ўзининг ёрқин ифодасини топган. Биз буни айниқса халқимизнинг тўй-тантаналарга ўта ўчлигида, йиллар мобайнида йиғиб - териб элга тарқатишдан завқ-шавқ олишида, аъза ва йўқлов маросимларини уюшган ҳолда ўтказишда, бола туғилишидан тортиб то мотам маросимларимизгача бўлган барча маросим ва урф-одатларимизда, кенг жамоатчилик ва маҳалла аҳлининг доимо бош-қош бўлиши каби удумларимизда кузатамиз ва буларнинг асосини оилавий муносабатлар ташкил этишини этногриф олимлар ўз илмий изланишлари орқали тадқиқ этиб бормоқдалар.

Ўзбек халқи оила қуриш анъаналарига риоя қилишда, қиз узатиш ёки куёв танлашда ҳам қуда бўлмиш томон хусусида маълумотга эга бўлиб, уларнинг ижтимоий келиб чиқишини, жамоада тутган ўрнини ва обрў-эътиборини ҳисобга олади. Агар куёв

ёки келин бўлмиш томоннинг ақли, одоби, хусни-малоҳати бир ҳисса бўлса, уларнинг қариндош-уруғлари, авлоднинг жамоадаги мавкеи ва бу хусусдаги жамоатчилик фикри иккинчи, аксарият ҳолларда, ҳал қилувчи омил вазифасини ўтайди. Фарзандларни яхшига қўшиш, бу борада хато қилиб қўймасликда жамоа, жамият раъйи, кўпчиликнинг кенгашли фикри муҳим роль ўйнайди. Шу боисдан ҳам, жамоатчилик фикрининг шахс турмуш тарзи, тақдирини белгилашдаги устуворлик мавқеи беқиёсдир. Шу ўринда «Ғарб қонунлари, шарқ урф-одатлари билан бошқарилади» деган иборани эсламоқ жоиз. Дарҳақиқат, Шарқда, шу жумладан ўзбекларнинг турмуш тарзида ҳам кўплаб урф-одатлар қонунлар даражасида юқори туради. Жумладан, оила даврасида, ёинки, кенг жамоатчилик ўртасида ўтказиладиган барча маросимларимизда маҳалланинг бош-қош бўлиши, кўни-кўшничилик анъаналаримиз, оила-турмуш маросимларимиздаги кўплаб урф-одатлар қонун даражасида бажарилади.

Анъанавий тус олган оилавий маросимлар, асосан, уч турдан иборат бўлади. Уларни тўй, мотам, бирор оила аъзоси ҳаётидаги муҳим воқеа (касадан тузалиш, илмий даража олиш, ҳаж сафарини бажо келтириш ва бошқалар)нинг рўй бериши муносабати билан ўтказиладиган йиғинлар ташкил этади. Одатда, янги оиланинг пайдо бўлиши никоҳ тўйлари билан бошланади. Қизни турмушга бериш ҳаракатини оиласига совчи келиш белгилаган. Маҳмуд Кошғарийнинг “Девону луғоти-т-турк” асарида “сав” сўзининг хабар бериш маъноси борлиги қайд этилган. Шу маълумотга асосланиб “совчи” миллий тилимиздаги энг қадимги сўзлардан эмасмикан, деган фикрга бориш мумкин. Чунки совчи бўлажак келин оиласига куёв ҳақида, унинг шу қизга уйланиш нияти борлиги ҳақида, куёвга эса келиннинг рози, рози эмаслиги ҳақида хабар берувчи элчи ҳисобланади. Тўй маросими ҳам тўй олиб келиш, индовчи юбориш, зиёфат бериш, ёр-ёр айтиш, тортишмачоқ, айрим вилоятларда кампир ўлди, қўл силатди каби қатор кичик сахнали маросимлардан иборат бўлади. Бухоро вилоятининг кўпчилик туманлари, хусусан Шофиркон, Гиждувон, Жондорда қадимги урф-одатларга кўра тўй қизнинг ота уйида бўлади. Аммо деярли барча ҳаражатларни куёв томон ўз зиммасига олади. Воҳаликлар тўй келиннинг уйида бўлишини “қиз ота уйини тарк этади, ота уйига фақат меҳмон бўлиб келади, тўй - бу қизнинг ота уйдан айирилиши деб билиши, шу боис ота-онасини кўриб қолсин” деган маънода изоҳлашар экан. Бухоро келин-

куёвларнинг ўзига хос одатларидан бири – уларнинг тўй охирига қадар тик туришлари, уларга бахт – саодат тилаб, эзгу ниятлар билдирганларга ҳурмат бажо келтириб, таъзим қилиб турган. Бу ёшларнинг келган меҳмонларга нисбатан ҳурматини билдиради. Келин тўй туганидан сўнг куёвнинг уйига боргач 40 кун шу одатни давом эттириб, уйга келган меҳмонларни кутиб олиб, меҳмонлар кетгунича таъзим қилиб туради. Шунинг учун ҳам ўзбек халқи оила қуриш анъаналарига риоя қилишда, қиз узатиш ёки куёв танлашда ҳам қуда бўлмиш томон хусусида маълумотга эга бўлиб, уларнинг ижтимоий келиб чиқишини, жамоада тутган ўрнини ва обрў-эътиборини ҳисобга олади. Агар куёв ёки келин бўлмиш томоннинг ақли, одоби, ҳусни-малоҳати бир ҳисса бўлса, уларнинг қариндош-уруғлари, авлоднинг жамоадаги мавқеи ва бу хусусдаги жамоатчилик фикри иккинчи, аксарият ҳолларда, ҳал қилувчи омил вазифасини ўтайди. Фарзандларни яхшига қўшиш, бу борада хато қилиб қўймасликда жамоа, жамият раъйи, кўпчиликнинг кенгашли фикри муҳим роль ўйнайди. Шу боисдан ҳам, жамоатчилик фикрининг шахс турмуш тарзи, тақдирини белгилашдаги устуворлик мавқеи беқиёсдир. Шу ўринда «Ғарб қонунлари, шарқ урф-одатлари билан бошқарилади» деган иборани эсламоқ жоиз. Дарҳақиқат, Шарқда, шу жумладан ўзбекларнинг турмуш тарзида ҳам кўплаб урф-одатлар қонунлар даражасида юқори туради. Жумладан, оила даврасида, ёинки, кенг жамоатчилик ўртасида ўтказиладиган барча маросимларимизда маҳалланинг бош-қош бўлиши, кўни-қўшничилик анъаналаримиз, оила-турмуш маросимларимиздаги кўплаб урф-одатлар қонун даражасида бажарилади.

Оилада ўғил туғилди. Чорбоғда боғлар ва тераклар сони ортади. Чунки 20-25 йилдан сўнг иморат солиш, тўй-томоша ўтказиш керак. Оилада қиз туғилади. Сандиққа сеп йиғила бошлайди.

Қиз болаларга ёшлигиданоқ эрининг уйида қилиши керак бўлган ишларни ўргатишади. Умумий қабул қилинган тасаввурдаги “яхши” келин эрта тонгдаёқ, ёз кунлари соат бда туради, ҳовлига сув сепади, супуради, нонушта тайёрлайди, кейин оиланинг бошқа аъзоларини уйғотади. Ҳамма дастурхон атрофига йиғилганда у чой қуйиб беради, дастурхонда ҳамма нарса бор бўлишига қараб туради. Келин нафақат кечки овқатни, агар оила аъзоларидан бири тушлик пайтида уйга келиб қолса, улар учун тушлик таомни ҳам тайёрлайди. Аммо ҳозирги пайтда кўпгина озик-овқат маҳсулотлари

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ

қимматлашиб кетганлиги боис овқат асосан бир марта пиширилмоқда. Яхши келин кун бўйи уй ишларини бажаради: йиғиштиради, кир ювади, овқат пиширади ва мол-холларга қарайди. Хафтасига 2-3 марта тандирда нон ёпадиган бўлса, бу унинг яна бир фазилати ҳисобланади. Келин таом тайёрлашдан олдин қайнонадан ва эридан улар нима овқат ейишни хоҳлаётганликларини сўрайди. Шундай оилалар ҳам борки, овқат тайёрлаш учун маҳсулотларни қайнона ажратиб беради. Келин эса унга итоат этган ҳолда қайнонадан:

- Саранжомлик, саришталикни,
- Маҳсулотларни исроф қилмасдан ишлатишни,
- Ҳар қандай таомни пиширишда эътиборли бўлишни ўрганади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Шаниязов К., Исмаилов Х. И. Этнографические очерки материальной культуры узбеков конец XIX начало XX в. – Тошкент: Фан, 1981. – 124 с.

2. Жабборов И. Ўзбеклар (Анъанавий хўжалиги, турмуш тарзи ва этномаданияти).– Тошкент: Шарқ, 2008. – Б. 240.

3. Қорабоев У. Ўзбек халқи байрамлари / Масъул муҳаррир: С. Олим. – Тошкент: Шарқ, 2002. – Б. 240. Ўша муаллиф: Этнокультура: (Традиционная народная культура): Учеб. Пособие / У. Карабаев; Академия художеств Республики Узбекистан, Национальный ин-т художеств и дизайна им. К. Бехзода. –Тошкент.: Шарқ, 2005. – 240 с.

4. Авесто. Тарихий-адабий ёдгорлик. Асқар Маҳкам таржимаси. – Тошкент: Шарқ, 2001. – Б. 384.

5. Асқаров А. Ўрта Осиёнинг энеолит ва бронза даври оташгоҳлари // “Авесто” китоби – тарихимиз ва маънавиятимизнинг илк ёзма манбаи” мавзусидаги илмий-амалий семинар материаллари. 2000 йил, 6 декабр.– Тошкент, 2001.– Б. 27–33.

6. Аширов А. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари. – Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашр, 2007. – Б. 272

7. Жўраев М. Ўзбек мавсумий маросим фольклори. – Тошкент: Фан, 2008. – Б. 291., Жўраев М. Наврўз байрами. – Тошкент: Фан, 2009 – Б. 229; Жўраев М., Худойқулова Л. Маросимнома. – Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашр., 2008.–Б. 171

Эшкуватов Б.В. Марказий осие цивилизациясида христианлик динининг ўрни ва минтақага христианликнинг кириб келишига доир айрим мулоҳазалар.....	190
Ҳаётова Н.З. Бухоро туризмни ривожлантириш истиқболлари.....	196
Elimov L. Amir Temurning tarix shahnasiga kirib kelishi yevropalik tarixchilar nigohida	201
Ҳайдарова Ҳ. Носир Хисравнинг ахлоқий ғоялари	206
Халмаматов О.А. Туркистонда “Божхона низом”ларининг пайдо бўлиши.....	211
Турдиев Б. С. Жаҳон цивилизациясида маънавий янгиланишлар тўғрисидаги концепциялар эволюцияси.....	216
Zaripov S.D. Amir Temur va Temuriylar davridagi to‘yu, marosim va bayramlarning jamiyat hayotida tutgan o‘rni.....	222
Норова М.Ф. Сайфиддин Бохарзийнинг тасаввуф тарихидаги ўрни.....	225
Примов М. Совет даврида картография билан боғлиқ илмий ва ўқув муассасаларининг ташкил этилиши.....	230
Жамолова М. Туркистон жадидларининг сиёсий ташкилотлари тарихи: “Иттиҳоди Тараққий” дан “Туркистон миллий бирлиги” гача	235
Маматова М.Б. История чая в Англии.(XVI-XIX в.в.).....	241
Jumayeva N.A. Quyi Zarafshon vohasi dehqonchilik an`analari	244
Xasanov M. M. Reforms in the field of archival system in the republic of Uzbekistan	246
Axatov S. A. Mustafa Cho‘qay – markaziy osiyolik siyosat arbobi	253
Султонова А. Ўрта асрлар фанлар академиясининг жаҳон цивилизациясида тутган ўрни	256
Умаров Б.Б. Буюк олим Н.А.Кисляковнинг педагогик фаолиятига назар.....	260